

Spółeczna odpowiedzialność instytucji parabankowych w Polsce

The Social Responsibility of Shadow Banking Institutions in Poland

Maria Czech, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Łukasz Szewczyk, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje problem społecznej odpowiedzialności instytucji parabankowych w Polsce. Poza aspektami prawnymi funkcjonowania tych instytucji w naszym kraju i problemami związanymi z ich funkcjonowaniem, uwaga skupia się na wybranych obszarach realizowania postulatów CSR przez Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo - Kredytowe.

The article tackles the problem of social responsibility of shadow banking institutions in Poland. In addition to the legal aspects of the functioning of these institutions in our country and the problems associated with them, the attention is focused on the selected areas of the implementation of CSR postulates by the Credit Unions.

ABSTRACT

Wstęp

Problem instytucji parabankowych i ich funkcjonowania w naszym kraju jest szeroko dyskutowany w kontekście działalności Amber Gold. Brak uregulowań prawnych odnoszących się do funkcjonowania parabanków i mała przejrzystość oferowanych przez nie usług powoduje, że regulatorzy rynku finansowego coraz częściej wskazują na konieczność podejmowania działań, których konsekwencją byłoby unormowanie funkcjonowania tych instytucji.

Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu są wybrane problemy odnoszące się do sektora *shadow banking* w Polsce. Spojrzenie na ten sektor od strony społecznej odpowiedzialności biznesu powoduje, że oprócz problemów związanych z wymogami formalnymi i prawnymi, które muszą zostać spełnione, żeby prowadzić działalność finansową, zwraca się też uwagę na działania instytucji na rzecz ochrony środowiska czy etycznego podejścia do prowadzenia biznesu. Społeczna odpowiedzialność instytucji parabankowych zostanie tu ukazana na przykładzie Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo - Kredytowych.

Instytucja zaufania publicznego a instytucja parabankowa

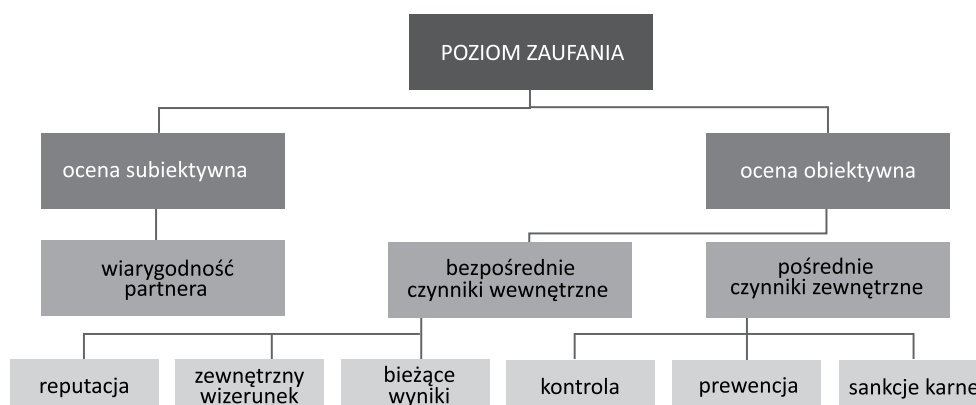
Istotną cechą współczesnego rynku finansowego jest pogłębiająca się korelacja pomiędzy wszystkimi jego uczestnikami. Owa wzmacniająca się współzależność skut-

kuje działaniem podmiotów w warunkach ryzyka związanego z uczciwym prowadzeniem biznesu przez instytucje finansowe działające na rynku. Wraz ze wzrostem liczby podmiotów zależnych, wzrasta poziom ryzyka, bowiem nigdy nie ma pewności, że aktywność jednych podmiotów będzie korzystna dla innych. W związku z tym, wspólne, niepewne działania podmiotów rynkowych muszą opierać się na gruncie wzajemnego zaufania (Sztompka 2007).

Pozornie może się wydawać, iż zaufanie dotyczy wyłącznie takich nauk jak psychologia, teologia, socjologia czy filozofia. Tymczasem problem zaufania nabiera coraz większego znaczenia w szeroko pojętej ekonomii. Wiąże się to m.in. z faktem, iż dzisiejsze, nowoczesne społeczeństwa (ze względu na ich wysoki stopień złożoności) funkcjonują w coraz szerszych obszarach niepewności i ryzyka (Sztompka 2007). Wzajemne zaufanie dotyczy zatem relacji między ufającym a powiernikiem (Grudzewski 2007). Zbudowanie relacji opartej na zaufaniu jest procesem długotrwałym, ale nie zawsze stałym, bowiem utrata zaufania zwykle przebiega bardzo szybko, a jego odbudowa jest procesem niezwykle trudnym, czasem wręcz niemożliwym.

Wobec tego, zaufanie jest procesem nie tylko dynamicznym (zmiennym w czasie), ale przede wszystkim, procesem asymetrycznym (brak równości pomiędzy budową i utratą zaufania) (Sztompka 2007). Ponadto, jak zauważa Piotr Sztompka, zaufanie jest procesem dwukierunkowym, a jego wysokość uzależniona jest od czynników subiektywnej i obiektywnej oceny (rys. 1) (Grudzewski 2007).

Rysunek 1. Czynniki oceny poziomu zaufania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sztompka P., (2007), *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: Znak.

Zaufanie jest zatem fundamentem wszelkich relacji w każdej podejmowanej działalności. Wobec tego nie bez przyczyny coraz więcej podmiotów rynkowych wprowadza koncepcję społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR). Społeczna odpowiedzialność biznesu łączy konkurencyjność z etycznym zarządzaniem, czego efektem jest trwały rozwój i dobrobyt społeczny (Argandoña 2009). Aktywność gospodarcza, która podejmowana jest w oparciu o zasady etyki prowadzi, do zwiększenia stopnia zaufania kooperantów nie tylko do samej instytucji, ale także poprzez działalność tej instytucji – potęguje wzrost poziomu zaufania do całego systemu.

Prowadzenie działalności gospodarczej w kontekście odpowiedzialności polega głównie na dostrzeganiu potrzeb interesariuszy (Jagoda 2011). Ich potrzeby są zmienne w czasie, wobec tego podstawą funkcjonowania koncepcji jest aktywny dialog z interesariuszami, którego fundamentem jest prawo i zasada przejrzystości (Jastrzębska 2011). Nadrzędnym celem społecznej odpowiedzialności biznesu nie jest zatem maksymalizacja zysków i dążenie do wzrostu bogactwa właścicieli przedsiębiorstwa, ale dążenie do równowagi między interesami i potrzebami kluczowych interesariuszy. Stąd też ideą tej koncepcji jest „poszukiwanie takich rozwiązań, które są społecznie odpowiedzialne, ekologicznie przyjazne i jednocześnie ekologicznie wartościowe” (Jastrzębska 2011).

CSR powinna być fundamentem działalności instytucji zaufania publicznego. Instytucja zaufania publicznego jest szczególną formą działalności gospodarczej, która łączy swoją działalność z dobrem publicznym. Swoistym dobrem publicznym jest stabilny system finansowy.

Korzyść z wprowadzenia kultury zaufania do instytucji finansowej, niewątpliwie pozytywnie wpływa na rozwój potencjału społecznego, bowiem nieufność i podejrzliwość w stosunku do tej instytucji wzmacnia obawy przed

oszustwami, nadużyciami i nierzetelnością w całym systemie (Sztompka 2007).

System finansowy jest zatem zależny od zaufania publicznego, bowiem to właśnie od poziomu zaufania zależy poziom powierzonych środków pieniężnych (Dobosiewicz 2009). W okresie perturbacji następuje odpływ środków z określonej instytucji, a w skrajnych przypadkach nawet z całego sektora finansowego (np. kryzys zaufania i brak płynności w sektorze bankowym podczas zawirowań w latach 2008-2009).

Zatem odpowiedzialność instytucji funkcjonujących w systemie finansowym powinna skłaniać do podejmowania skutecznych działań prowadzących do wzrostu poziomu zaufania. Niewątpliwie takim działaniem będzie upublicznienie mechanizmów działania instytucji zaufania publicznego – jego norm i zasad działalności. Konkludując, należy stwierdzić, iż wszystkie instytucje będące elementem systemu finansowego w ramach swojej działalności muszą łączyć dbałość o prawo własności interesariuszy powierzających im środki pieniężne z równoczesną troską o stabilność systemu finansowego (Pitera 2007).

Generalnie uważa się, że instytucja zaufania publicznego funkcjonująca w systemie finansowym podlega normom ustawowym, ale jej aktywność w konfrontacji ze „zwykłą” działalnością gospodarczą, poddana jest nieco odmiennie procedurze (Pitera 2007). Najważniejszą rolę wśród wszystkich instytucji finansowych tworzących strukturę systemu finansowego pełnią banki (bo posiadają dwie trzecie kapitałów całego systemu), w związku z czym używając terminologii „instytucje systemu finansowego”, najczęściej myśli się o bankach (Dobosiewicz 2009: 43).

Nie tylko banki, ale wszystkie instytucje funkcjonujące w ramach systemu finansowego, zobowiązane są przede wszystkim do utrzymywania stabilności finansowej, czego wymiarem jest przymus posiadania funduszy własnych (Bą-

czyk 2005), utrzymywanie tajemnicy bankowej, podleganie procedurom nadzorczym i kontroli publicznej, a w szczególności przestrzeganie regulacji dotyczących tworzenia oraz organizacji instytucji bankowych (Sztompka 2007). Instytucje te dają także gwarancję odzyskania powierzonych im środków.

Działalność instytucji zaufania publicznego, takich jak banki, jest licencjonowana, bowiem podmioty te w Polsce działają na mocy ustawy o Prawie Bankowym, regulującej działalność bankową i precyzującej warunki powołania banków oraz ich działalność. Uwarunkowania ustawowe dotyczą przede wszystkim:

1. Minimalnego poziomu kapitału założycielskiego, którego wysokość nie może być niższa niż równowartość w złotych 5 mln euro;
2. Dostosowania poziomu kapitału do skali podejmowanej działalności oraz poziomu ryzyka;
3. Zobowiązania zarządzających bankiem do rękopimii ostrożnego i stabilnego zarządzania bankiem (Ustawa Prawo bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r. Dz.U. 1997 Nr 140 poz. 939 z późn. zm.).

Licencjonowanie oznacza zwiększenie barier wejścia na rynek niepowołanych podmiotów, które mogłyby zakłócić ład systemowy, bowiem rozpoczęcie działalności związane jest z wypełnieniem szeregu wymogów formalnych określonych w przepisach. Celem wprowadzenia obostrzeń dotyczących prowadzenia działalności bankowej jest zwiększenie bezpieczeństwa klientów oraz wzrost zaufania do całego systemu finansowego (Bączyk 2005: 29).

Niestety na rynku finansowym obok instytucji licencjonowanych, funkcjonują także inne instytucje prowadzące działalność finansową, które nie podlegają procedurze licencjonowania. Są to instytucje zwane parabankami lub instytucjami parabankowymi. Potocznie słowo „para-” jest pierwszym członem wyrazów złożonych, który oznacza „niby, prawie”, jednocześnie wyrażający podobieństwo do drugiego członu wyrazów złożonych. Analogicznie, parabank oznacza „niby bank”, „prawie bank”. Zatem intuicyjnie można stwierdzić, iż parabankiem jest instytucja finansowa, wykonująca działalność bankową lub podobną do bankowej, jednak nie posiadająca statusu prawnego banku.

Instytucje parabankowe w Polsce - wybrane problemy

Instytucje parabankowe w Polsce to oprócz sektora bankowego istotny element rynku finansowego. Ich działania jednak budzą wiele kontrowersji, co jest spowodowane zakresem czynności, które mogą wykonywać, jak również

uregulowaniami, w oparciu o które działają, i przejrzystością ich funkcjonowania. W powszechnym odbiorze przez instytucje parabankowe rozumie się instytucje niebędące bankami, których podstawową działalnością jest udzielanie pożyczek (Klein-Kaska 2011: 52). Zgodnie z jedną z węższych definicji za parabanki uznaje się instytucje, które nie posiadają prawnego statusu banku, a gromadzą depozyty i udzielają kredytów lub pożyczek. W ramach tej definicji do instytucji parabankowych zalicza się podmioty prowadzące działalność depozytowo - kredytową, a także podmioty wykonujące czynności sensu largo (Klein-Kaska 2011: 53).

K. Markowski z Biura Informacji Kredytowej wskazuje, że parabanki w naszym kraju dzielą się na dwie podstawowe grupy (Markowski 2012: 54):

- firmy obsługujące klientów ze złą historią kredytową w bankach,
- firmy, których klientami są osoby nieosiągające dochodów lub mające problem z ich udokumentowaniem.

Istotną kwestią jest konieczność posiadania wiedzy na temat aktywności sektora instytucji parabankowych. Inną istotną kwestią jest podtrzymanie odpływu klientów z sektora bankowego do sektora *shadow banking*. Pomóc temu powinno złagodzenie zapisów Rekomendacji T, zapowiadane przez Komisję Nadzoru Finansowego. Uważa się bowiem, że zapisy tej rekomendacji są zbyt rygorystyczne i powodują odejście kredytobiorców do instytucji parabankowych. Przenoszenie się aktywności finansowej do podmiotów niepoddanych regulacjom może spowodować powstanie ryzyka systemowego, którego konsekwencją będzie utrata stabilności w całym systemie finansowym (Markowski 2012: 55).

Przykład spółki Amber Gold pokazał jak istotne jest, żeby działalność instytucji parabankowych podlegała odpowiednim regulacjom. W związku z tym faktem Komitet Stabilności Finansowej opracował szereg zaleceń odnoszących się do funkcjonowania tych instytucji. W raporcie wskazuje się, że instytucje parabankowe nie podlegają zapisom ustawy o Prawie bankowym i nie podlegają nadzorowi KNF, co rodzi istotne zagrożenia dla klientów tych instytucji. Ryzyko utraty powierzonych tym instytucjom środków wynika przede wszystkim z (*Komitet Stabilności Finansowej... 2012*):

1. Braku uregulowań prawnych w zakresie nadzoru finansowego nad działalnością instytucji,
2. Braku kapitału adekwatnego do skali prowadzonej działalności,
3. Braku wiarygodnego systemu gwarancji lub instytucji gwarantujących wypłatę powierzonych środków,
4. Braku bieżącej i adekwatnej sprawozdawczości finansowej,

5. Nieprzejrzystej struktury właścicielskiej oraz zarządczej, oznaczającej brak możliwości ustalenia podmiotów odpowiedzialnych za zarządzanie powierzonymi środkami,
6. Zespołu innych cech, które powinny być brane pod uwagę, jako sygnały ostrzegawcze, przez osoby powierające środki instytucjom innym niż banki:
 - a. Stopy zwrotu z powierzonych środków dużo wyższe niż przeciętne,
 - b. Długi okres działania bez należytego nadzoru oraz brak możliwości kontrolowania przez nadzór powiązanych instytucji,
 - c. Znamiona działania na niekorzyść spółki przez członków zarządu lub przez powiązane z nimi podmioty,
 - d. Bardzo wysokie oprocentowanie udzielanych kredytów.

Komitet Stabilności Finansowej wydał zalecenia odnoszące się do funkcjonowania instytucji parabankowych. Mają one przede wszystkim sprawić, że działalność tych instytucji będzie w większym stopniu kontrolowana przez państwo. Kwestia nadzoru była już wcześniej szeroko dyskutowana w odniesieniu do Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo - Kredytowych. Bank Światowy w Raporcie pt. „Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo - Kredytowe w Polsce: diagnoza oraz propozycje w zakresie regulacji i nadzoru” wskazuje na to, że mimo niewielkiego znaczenia tych instytucji w całości aktywów sektora finansowego istnieje konieczność objęcia ich nadzorem Komisji Nadzoru Finansowego. Istniejący bowiem do tej pory nadzór sprawowany przez Krajową Spółdzielczą Kasę Oszczędnościowo - Kredytową jest nieadekwatny ze względu na wzrost znaczenia Kas w całym sektorze bankowym czy konfliktem interesu między Kasą Krajową a zrzeszonymi w niej kasami (*World Bank 2012*).

Zmiany w nadzorze nad Kasami zostały wprowadzone Ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo - kredytowych. Ustawa ta uregulowała kwestie związane z działalnością Kas, takie jak: wydawanie zgody na utworzenie Kasy przez Komisję Nadzoru Finansowego, wydanie zgody przez KNF na powołanie prezesa zarządu Kasy (co wydaje się szczególnie istotne w kontekście powołania na prezesa Amber Gold osoby skazanej prawomocnym wyrokiem sądu i praktycznego braku odpowiedzialności i nadzoru w tej sprawie) czy bezpośredniego nadzoru nad działalnością kas i Kasy Krajowej, i w konsekwencji przyznania KNF szerokich uprawnień nadzorczych. Kwestią dyskusyjną pozostaje wciąż system gwarantowania depozytów i objęcie depozytów gromadzonych w SKOK-ach gwarancjami Bankowego Funduszu Gwarancyjnego.

Rada Stabilności Finansowej wskazała również na ko-

nieczność zwiększenia kontroli przez służby skarbowe i służby Generalnego Inspektora Informacji Finansowej nad podmiotami, które znajdują się na liście ostrzeżeń publicznych publikowanych przez KNF. Na liście tej znajduje się 29 podmiotów wykonujących czynności bankowe bez zezwolenia (stan na październik 2012). Komitet Stabilności Finansowej formułuje również inne zalecenia, m.in. możliwość stosowania sankcji wobec podmiotów nieskładających w terminie sprawozdań finansowych, brak możliwości reklamy dla podmiotów znajdujących się na liście ostrzeżeń publicznych czy podjęcie działań edukujących potencjalnych klientów instytucji finansowych. Istotne działania powinny również dotyczyć zwiększenia sankcji za wykonywanie czynności bankowych bez zezwolenia (wymaga to zmiany w ustawie o Prawie bankowym).

Podkreśla się, że instytucje parabankowe wykorzystują braki w regulowaniu tego sektora w naszym kraju. Według Deloitte firmy pożyczkowe udzielają rocznie pożyczek o wartości 2-3 mld złotych. Właściciele tych firm unikają również odpowiedzialności za łamanie zapisów ustawy o Prawie Bankowym, poprzez odpowiednią konstrukcję regulaminów i umów z klientami. Amber Gold sprzedawał depozyty towarowe, co oznaczało, że za powierzone przez klientów pieniądze firma ta miała nabywać określony towar (złoto, platynę). Po okresie umownym Amber Gold sprzedawał towar i zwracał pieniądze wraz z odsetkami. Ten brak przejrzystości, brak systemu gwarantowania środków i nietypowe działania instytucji parabankowych wobec klientów, powodują, że konieczne są działania mające na celu uregulowanie działalności instytucji *shadow banking*.

Społeczna odpowiedzialność instytucji parabankowych na przykładzie Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo - Kredytowych

Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo - Kredytowe jako instytucje o charakterze spółdzielni, czyli mające na celu działanie na rzecz dobra wspólnego zrzeszonych w nich członków, dużą uwagę przywiązują do działań dla różnych grup interesariuszy. Działania te wyrażają się przede wszystkim we wdrażaniu kodeksów dobrych praktyk czy publikacji raportu społecznej odpowiedzialności. Raport o społecznej odpowiedzialności został opublikowany w 2011 r. i jest efektem przeprowadzenia w Kasie Krajowej SKOK tzw. audytu etycznego. Jako fundamenty systemu Kas wskazano m.in. uczciwość, budowanie wzajemnego zaufania, kierowanie się roztropnością, troskę o los członków zrzeszonych w Kasach czy odpowiedzialność za sprawy wspólne (*Raport społecznej odpowiedzialności do roku 2011 2012*).

Odnosząc się do problemu społecznej odpowiedzial-

ności biznesu w 2008 r. przyjęto Kodeks Dobrych Praktyk i Zasad Działania Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo-Kredytowych. Kodeks odnosi się do takich kwestii, jak:

- zasady działania systemu spółdzielczych kas oszczędnościowo - kredytowych,
- obowiązki spółdzielczych kas oszczędnościowo - kredytowych wobec swoich członków,
- zasady działania spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych,
- zasady dobrego zarządzania spółdzielczą kasą oszczędnościowo - kredytową.

Na uwagę zasługują normy etyczne, które wprowadza Kodeks. Wskazują one, że działalność SKOK-ów ma być prowadzona zgodnie z prawem, opierać się na uczciwości i wzajemnej współpracy. Istotny jest również fakt działania Kas na rzecz świadomego korzystania przez ich klientów z usług finansowych. Postulat ten ma być realizowany przez ochronę klientów przed podejmowaniem ryzyka finansowego i podejmowania działań zmniejszających ryzyko wypłacalności klientów.

- Krajowa Kasa Oszczędnościowa deklaruje również chęć podejmowania działań mających na celu ochronę środowiska naturalnego. Przejawiają się one m.in. w (*Strategia Środowiskowa ... 2012*):
- popularyzacji działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego,
- monitorowaniu przepisów w zakresie dbania o środowisko naturalne i dostosowywaniu swojej działalności do tych przepisów,
- informowaniu o działaniach na rzecz środowiska naturalnego w publikowanych raportach,
- powołaniu Doradcy Kasy Krajowej ds. zrównoważonego rozwoju.

KSKOK deklaruje również podjęcie konkretnych działań mających na celu ochronę środowiska naturalnego, takich jak: ograniczenie poboru wody i prądu, segregowanie odpadów, utylizacji zużytego sprzętu komputerowego, oszczędności zużycia papieru, dążeniu do wykorzystania materiałów pochodzących z recyklingu (*Polityka Środowiskowa KSKOK... 2012*).

Kolejnym problemem odnoszącym się do działania SKOK-ów i innych instytucji parabankowych są ich obowiązki informacyjne wobec klientów. SKOK-i mają obowiązek przekazywania swoim klientom m.in. wzorców umownych dotyczących oferowanych usług przed podpisaniem umowy oraz rzetelnego informowania klientów o oferowanych

usługach, w szczególności możliwych ryzykach, kosztach usług (prowizjach, opłatach, odsetkach), czy procedurach odstąpienia od umowy. Wymogi dotyczące obowiązków informacyjnych wobec klientów wynikają, nie tylko z Kodeksu dobrych praktyk, ale również z ustawy o funkcjonowaniu spółdzielczych kas oszczędnościowo - kredytowych. Odnosi się to m.in. do stosowania zapisów ustawy o kredycie konsumenckim, w przypadku udzielania przez kasy takiego kredytu. Ustawa ta wskazuje na obowiązki informacyjne instytucji udzielającej kredytu, a odnoszące się m.in. do:

- całkowitego kosztu kredytu (uwzględniającego odsetki, opłaty, prowizje, marże),
- wysokości stopy procentowej i rzeczywistej rocznej stopy procentowej,
- całkowitej kwoty do zapłaty z tytułu zaciągniętego kredytu (Ustawa z dnia 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz. U. z 2011 r. nr 126, poz. 715. z późn. zm.).

Na uwagę zasługuje również przyjęcie przez Krajową Spółdzielczą Kasę Oszczędnościową Powszechną Deklaracji Praw Człowieka i jej zasady. Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo - Kredytowe dużą wagę przywiązują również do kwestii związanych z polityką zasobów ludzkich, m.in. poprzez zapewnienie pracownikom odpowiednich warunków pracy, możliwości rozwoju zawodowego, m.in. poprzez system szkoleń i możliwości podjęcia studiów związanych z zawodem. SKOKI wdrożyły również Pracowniczy Program Emerytalny.

Podsumowanie

Działalność instytucji parabankowych w Polsce jest nadal nieuregulowana w dostatecznym stopniu. Brak minimalnych wymogów wobec założycieli tych firm, jak również brak nadzoru nad ich działalnością powoduje, że sektor *shadow banking* jest bardzo mało przejrzysty. Jedną z grup instytucji parabankowych w Polsce, których działalność została uregulowana, są Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo - Kredytowe. Podlegają one regulacjom ustawy o działalności Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo - Kredytowych. Zostały one również w październiku 2012 r. objęte nadzorem Komisji Nadzoru Finansowego, co pozwala być przekonanym, że ich działalność będzie bezpieczniejsza, a ochrona interesów ich klientów zapewniona w większym stopniu.

Należy zwrócić uwagę, że SKOK-i realizują również postulaty społecznej odpowiedzialności biznesu poprzez promowanie etycznego sposobu prowadzenia działalności. Służyć ma temu opracowany i stosowany Kodeks dobrych

praktyk. Na uwagę zasługują również działania podejmowane przez SKOK-i na rzecz ochrony środowiska, czy respektowanie praw człowieka.

Należy oczekiwać, że działanie instytucji parabankowych w duchu społecznej odpowiedzialności biznesu może przynieść poprawę ich wizerunku i postrzegania przez społeczeństwo, co w powiązaniu z odpowiednimi prawnymi uregulowaniami ich działalności, spowoduje unormowanie funkcjonowania tych instytucji i pozytywnie wpłynie na stabilność sektora finansowego.

Bibliografia

1. Argandoña A., (2009), *Responsabilidad social y confianza*. http://www.iese.edu/es/files/2009-03.%20Responsabilidad%20social%20y%20confianza_tcm5-35643.pdf.
2. Bączyk M., Fojcik – Mastalska E., (2005), *Prawo Bankowe. Komentarz*, Warszawa: LexisNexis.
3. Dobosiewicz Z., (2009), *Wprowadzenie do finansów i bankowości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
4. Grudzewski W., Hejduk I., Sankowska A., Wańtuchołowicz M., (2007), *Zarządzanie zaufaniem w organizacjach wirtualnych*, Warszawa: Difin.
5. Jagoda A., (2011), *Organizacja pracy w świetle koncepcji Społecznej Odpowiedzialności Organizacji* [w:] Marcinek W.J., red., *Nauki społeczne 2(4)*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

6. Jastrzębska E., (2011), *CSR a kryzys* [w:] Rojek-Nowosielska M., Pisz Z., red., *Społeczna odpowiedzialność organizacji. Metodyka, narzędzia, ocena*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
7. Klein-Kaska A., (2011), *Nadzór nad instytucjami para bankowymi w Polsce- tendencje ogólne* [w:] Fojcik- Mastalska E., Rutkowska-Tomaszewska E., red., *Nadzór nad rynkiem finansowym. Aktualne tendencje i problemy dyskusyjne*, Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
8. Markowski K., (2012), *Shadow banking w Polsce. Dyskusja nad równoległym systemem bankowym*, Miesięcznik finansowy „Bank”.
9. Pitera J., (2007), *Charakterystyka instytucji zaufania publicznego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego Sądu Najwyższego oraz Sądów Powszechnych*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” nr 4.
10. *Raport społecznej odpowiedzialności do roku 2011*, (2012), Sopot: Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo- Kredytowa.
11. Sztompka P., (2007), *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
12. World Bank, (2012), *Credit Unions in Poland: Diagnostic and Proposals on Regulation and Supervision*.

Dokumenty prawne

1. *Komitet Stabilności Finansowej, Ustalenia KSF i rekomendowane działania w odniesieniu do instytucji parabankowych*, Warszawa 2012.
2. *Polityka Środowiskowa KSKOK, załącznik do uchwały nr 5 Zarządu Kasy Krajowej z dn. 16.05.2012.*
3. *Strategia Środowiskowa KSKOK, załącznik do uchwały nr 4 Zarządu Kasy Krajowej z dn. 16.05.2012*
4. Ustawa z dnia 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz. U. z 2011 r. nr 126, poz. 715. z późn. zm.
5. Ustawa Prawo Bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r. Dz.U. 1997 Nr 140 poz. 939 z późn. zm.

